

Королівські зайці

Петер Крістен Асбйорнсен

Мав собі один старий три сини. Старшого звали Пер, середульшого — Поль, а найменшому, Еспеніві, дали прізвисько Лежень.

Але ніде правди діти, всі троє синів були ледачі, зневажали будь-яку роботу. Мовляв, не личить мозолити руки таким гарним хлопцям.

От якось почув старший брат Пер, ніби король шукає пастуха до своїх зайців.

Припала та чутка хлопцеві до душі.

— Оце саме для мене робота! Ніякої ж тобі мороки: адже зайці не корови чи коні, яких і напувати, й купати, й доглядати треба. А честь-бо яка! Не в казна-кого — у самого короля на службі!

Почав батько його відмовляти:

— Не впасеш ти, сину, тих зайців. Це ж тобі не гав у небі лічити. Он ти на печі всі боки перележав, а пастухом коло зайців — знаєш, як треба крутитись!

Умовляв, умовляв, та все марно. Бо вже як Пер щось собі надумав, то нізащо не відступиться. Узяв він торбу на плечі та й пішов до короля найматися.

Ішов та йшов і так далеко зайшов, що вже далі, либонь, і немає куди. Аж бачить: при дорозі пень, а біля того пня старезна баба. Тупцяє та й тупцяє, а від пня ніяк не відійде. А то вона носом у розколині застрягла та й не вирветься.

Як угледів таке Пер, від реготу аж на траву покотився.

— І чого регочеш? — розсердилася стара. — Краще допоміг би мені. Вже сто років я отут стою, ріски в роті не мала!

А Пер сміється, не вгамовується:

— Ну й чудасія, зроду такої не бачив! Та коли ти, бабо, вже сто років простояла, то й ще сто потерпиш.

Отак насміявся та й пішов собі.

Аж приходить і до королівського палацу.

— Ведіть мене мерщій до короля! — кричить.

Король, як і належало, сидів на золотому троні в золотій короні ще й у королівській мантиї.

Пера він прийняв так милостиво, що вони про все домовилися враз. Роботи Перові більш не було ніякої, ото лише пасти зайців. А харчі та гроші за ту легку службу йому призначили справді королівські. Наостанку ж король сказав: коли хоч одного зайця не долічаться в королівському табуні, то Пера-пастуха чекає люта кара.

Та Пер не злякався, а звелів подати собі королівську вечерю та й заходився її уминати.

Уранці погнав Пер зайців на пашу.

Які ж бо вони були слухняні! Мов ягнятка. Спокійнісінько йшли собі лугом, жоден не відбився й на піввуха. І так — аж поки Пер догнав увесь табун до лісу. Отут воно й

почалося! Усі зайці 'сипонули врозтіч, неначе за ними хорти гналися.

Пер уже собі ноги повикручував, збираючи їх докупи, та ба! Зайця не так просто наздогнати...

Цілісінький день гасав Пер по горах та по долинах, але не зміг упіймати й найменшого зайченяти. Так і повернувся сам-один до королівського палацу.

А біля палацу вже чекав на нього королівський кат. Скарав його, та й по всьому.

Як бачите, король дотримав свого королівського слова.

А незабаром середульший брат, Поль, почав збиратися в дорогу. Так закортіло легкого хліба!

Відмовляв-відмовляв його батько, але й цей син не послуховався старого.

Узяв торбу на плечі та й гайда в пастухи до короля найматися.

Як воно там було, нема чого довго казати, бо що скоїлося з Пером, те саме спіткало й Поля.

Угледівши стару бабу, що носом у пні застрягла, Поль не допоміг їй, а, як і його старший брат, порадив ще потерпіти сто років.

У королівському ж палаці швиденько найнявся в пастухи.

Другого дня вранці вигнав пастись табун вуханів, а ввечері придибав до палацу сам собі...

Що Перові, те й Полеві. Скарали його та забули й думати.

Аж ось і Еспен-Лежень вирішив іти в зайчачі пастухи.

— Чи я гірший за них? Чи я зайців не впасу? — примовляв він. — Ото мені робота! Грійся на сонечку, хоч — спи, хоч — так лежи. Ні, такого діла цуратися гріх!

— Отямся, мій сину! — спиняв його батько. — Не твоя то справа, не твоя робота. За таким звіром, як заєць, пташкою треба літати, людські ноги на те не годяться. А ти ж ходиш, мов та сонна муха лазить, нога за ногу перечіпляється. Ой, загинеш ти, синочку, як, мабуть, загинули твої старші брати! Лишайся краще зі мною, чи тобі вдома роботи немає?

Не послухав Еспен батькових слів. Перекинув похапцем торбу через плечі та й бувайте здоровенькі!

Ішов він, ішов, далеко зайшов. Аж побачив край дороги великий пень.

Еспен і міркує:

— Сяду-но я на цей пеньок та попоїм трохи.

Підходить ближче: диво дивнее! Баба старезна носом у тому пні застрягла.

— Добридень, бабусю, — чемно привітався Еспен. — А чого це ви так низенько нахилились? Чи не носика свого об пеньок точите?

— Не вигадуй дурниць, — відказує стара. — Хотіла собі трісок наскіпати, обід зварити, та якось і застромила носа в цю розколину. Уже сто років тут стою, сто років не пила, не їла, та ніхто наді мною не зглянувся. Оце ти перший ласкаве слово сказав. Бачу, добрий ти хлопець, то чи не допоможеш мені, синку, носа з розколини витягти? А я вже тобі віддячу.

Наш Еспен торбу з плечей, знайшов міцного клина, загнав його в розколину — визволила стара нарешті свого носа.

— А чи не час нам, бабусю, попоїсти? — каже Еспен. — Сідайте, будь ласка, поснідаємо удвох.

Витяг з торби хліб та сало, подає старій.

Що їй казати, за сто років можна зголодніти таки добре. Не довелося стару довго припрошувати. Підживилася вона та їй каже:

— Визволив ти мене з біди, хлопче, пожалів стару людину, нагодував. Тож і я тебе ще від гіршої біди порятую. Ось візьми мою дудочку. Не проста вона, чарівна. Захочеш, щоб від тебе усі врозтіч кинулися, — дмухни в дудочку з одного боку, схочеш, щоб назад позбігалися, — з другого дмухни. Та їй це ще не все: цієї дудочки ти ніколи не втратиш. Чи продаси, чи загубиш, чи виманить її в тебе лихий чоловік, — байдуже! Вона все одно повернеться до тебе.

Зрадів Еспен.

— Оце всім подарункам подарунок! Красенько дякую вам, бабусю!

Попрощався хлопець із старою та їй пішов своєю дорогою. А дудочку сховав за пазуху: чарівна то вона чарівна, а все ж певніше буде, як сховати.

Так і до королівського палацу дійшов. А там уже на нього чекають. Король не лише відразу найняв Еспена за пастуха до зайців за щедрю винагороду, а навіть пообіцяв віддати за нього свою доньку-королівну, аби тільки добре зайців пас.

— Коли ж не вбережеш табуна, нарікай тоді, хлопче, на себе: не минеш лютої кари!

— Як так, то й так, — погодився Еспен. — А тепер не завадило б мені повечеряти, бо в дорозі охляв.

Принесли йому королівську вечерю, він наївся-напився та їй ліг собі спати.

А вдосвіта погнав зайців пасти. На брамі став та їй каже королівським слугам:

— Ну-бо, перелічіть своїх вуханів, щоб потім не вигадували зайвого.

А слуги йому:

— Вони в нас давно лічені-перелічені. Дев'яносто дев'ять зайців, як один.

— Ну, дев'яносто дев'ять, то нехай і дев'яносто дев'ять, — каже Еспен.

Та їй погнав королівський табун на пашу.

Ледве зачинилася за ними брама, як наказав король покликати ката: знав-бо, що нікому в світі не встерегти його зайців, байдуже, скільки їх буде — дев'яносто дев'ять чи всі сто.

А Еспен не журився і спокійнісінько собі пас вуханів. Лугом ішли зайці сумирніші й слухняніші за овечок. Так і тримались табунцем, докупи тулилися. Отож, не поспішаючи, дійшов із ними Еспен до узлісся. Отут вони йому й показали, які в зайців ноги! Враз усі розбіглися хто куди.

Гадаєте, Еспен зажурився?

— Е, гасайте собі на здоров'ячко, — сказав безжурно. — Біжіть, куди ваші косі очі дивляться.

Ще їй свою дудочку взяв та їй посвистів їм навздогін, щоб не спинялись та перед

очима не вертілись.

А сам ліг на траві та й проспав до вечора.

Прокинувся, дивиться — звечоріло, сонце за гори сховалося.

Взяв тоді Еспен свою дудочку і однісінький раз дмухнув у неї. Враз усі зайці позбігались на галявину. Та не просто позбігались, а ще й вишикувались рядами, мов солдати на параді.

— Молодці, вухані! Ану — кроком руш! — гукнув їм Еспен та й повів' усіх до королівського палацу.

А там уже король із королевою та ще й з донькою королівською повиходили з своїх покоїв — подивитись, як-то кат скарає Еспена. Аж зирк: Еспен іде собі шляхом, хоч би тобі оглянувся, а за ним табун зайчачий чимчикує!

Усі так і зацікавилися з дива. Ще б пак! Зайці виступали в ногу, мов муштровані солдати, а Еспен попереду вигравав для них на дудочці веселий марш.

Перед брамою палацу зупинився Еспен, команду подав:

— Раз! Два! Стій!

І вухані, притупнувши лапками, спинились як укопані.

Ні, цього вже король не міг стерпіти! Кинувся лічити зайців, забувши, що королю воно ніби й не личить. Лічив— лічив, і так і сяк, — і спереду назад, і ззаду наперед, і справа наліво, і зліва направо — зайців усе було дев'яносто дев'ять — і квит!

Навіть королева, а за нею й королівна заходилися зайців лічити, та все марно: перед ними було рівно дев'яносто дев'ять вуханів.

— Що ж, пастух із тебе непоганий, — промимрив король, одвернувшись від Еспена та й подався до палацу. І треба сказати, що було йому дуже не з медом!

Зате на Еспена ласкаво поглянула королівна:

— Та й бравий же хлопець, — каже нишком.

І вдруجه погнав Еспен удосвіта зайчачий табун до лісу. Там порозганяв зайців, аби не заважали йому спати, та й ліг собі на травичці.

Сонечко ласкаво гріло. Стиглих суниць було всюди стільки, що аж земля зчервоніла. Еспен, лежачи, наївся собі досхочу. А торба в нього була повнісінька печеного, вареного й смаженого. В кишені ж лежала чарівна дудочка. Чого ще бажати?

А Еспен нічого кращого собі й не бажав.

Зате король від турботи-гризоти спокою не мав. Навіть снідати не снідав, бо все гадав собі: як же оцей новий пастух позбирав докупи усіх вуханів?

Гадав-гадав, та не здогадався...

Вирішив він підіслати до Еспена фрейліну, — придворну даму, — нехай вона випитає Пастухову таємницю.

Фрейліна аж образилася, почувши такий наказ. Де ж таке видано, щоб перша фрейліна королівського двору ходила до якогось там заброді!

Та королі не люблять непокори, і довелось фрейліні скоритися.

Мов той метелик, запурхала високородна фрейліна з купини на купину, поки дострибала до узлісся, де лежав Еспен.

Розмову повела, як у панів ведеться, хитро-мудро:

— Добридень, Еспене!

— День добрий, фрейліно!

— Який гарний день сьогодні, Еспене!

— Та непоганий, фрейліно!

— Ти чуєш, як щебечуть пташки, Еспене?

— Чую, нівроку, фрейліно!

Тут фрейліна замовкла, бо не знала, про що б його ще спитати.

Ну, фрейліна мовчить, і Еспен мовчить.

Аж ось надумалася фрейліна:

— Цікаво, а що ти тут робиш, Еспене?

— Хіба не бачите? Зайців пасу.

— Зайців? — засміялася фрейліна. — А де ж вони, твої зайці? Я жодного не бачу.

Розбіглися, мабуть?

— То й що? Великий клопіт! Коли треба буде, всі позбігаються, — відказує Еспен.

— Та де там! — аж скрикнула фрейліна. — Хіба вони тебе послухаються?

— Нехай і не мене, а мою дудочку. Ось погляньте самі.

Та як дмухнув у дудочку — миттю всі вухані до нього позбігалися.

Потім дмухнув із другого боку — враз усіх зайців мов вітром змело — розбіглися.

Фрейліна аж у долоні заплескала:

— Ах! Яка чудова дудочка! Продай її мені, Еспене. За таку дурничку я заплачу тобі аж сто талярів.

— За таку дудочку — чи не замало? — каже Еспен.

— Як то — замало? Та де твоя совість? Чи ти бачив коли сто талярів, хоча б уві сні? — гукнула з образи фрейліна.

— Брехати не буду, більш одного таляра я ніколи не бачив, навіть уві сні. Та вже гаразд, нехай буде по-вашому. Тільки на додачу зніміть з мене ще й чоботи. Мені самому не хочеться — дуже сонце пече.

Фрейліна аж засичала з гніву:

— Ах ти ж неотесо, як ти смієш! Щоб я, найперша фрейліна королівського двору, роззувала якогось там пастуха! Нахаба!

— Не хочете, то й не треба, ваша воля, — каже Еспен. — Але дудочки моєї вам не бачити.

З досади фрейліна мало не заплакала. Та нізащо в світі не буде вона, вельможна пані, перша фрейліна королівського двору, роззувати цього мужика!

Але ж як його без дудочки вертатись до палацу?..

Озирнулася фрейліна на всі боки: як хтось побачить таке, то увесь королівський двір глузуватиме з неї. Але ніде нікого не видно. Зважилася фрейліна:

— Давай уже сюди той чоботисько!

А сама й очі заплющила, щоб не бачити такої своєї ганьби. Постягала з Еспена чоботи — і з лівої ноги, і з правої. Відсапалась, віддала йому сто талярів, схопила

дудочку та й майнула назад — рада-радісінька, що так добряче впоралась.

Та не так склалось, як гадалося. Коли фрейліна прибігла до палацу, дудочка десь зникла.

Вона ладна була голову на відсіч дати, що не могла загубити. Та хоч що казала, хоч як доводила, а дудочки таки не було.

Та й не диво. Звідки мала знати фрейліна, що та дудочка найчарівніша за всі чарівні дудочки у світі, і що хазяїн її ніколи не втратить, хоч кому б він її віддав чи продав?

І справді: тільки-но побігла фрейліна, Еспен не встиг ще й двічі з боку на бік перекинутися, а дудочка вже знов муляла йому в кишені.

Увечері він знову скликав зайців, пішов до королівського палацу, а за ним увесь табун — лапа до лапи, вухо до вуха.

Наступного дня король із королевою послали до Еспена свою доньку-королівну. Бо королева гадала: "Вже хто-хто, а вона зуміє видурити у пастуха дудочку".

Королівна не кидала слів на вітер, а відразу й защебетала до пастуха голосом ніжної пташки:

— Ти ж такий хороший та добрий хлопець, Еспене, то невже відмовиш мені, коли я в тебе щось дуже-дуже попрошу? Щось там моя фрейліна казала, що ти маєш чарівну дудочку. Як це правда, то продай її мені. Я тобі дам за неї двісті талярів!

— Е, за цю дудочку я б і тисячі талярів не взяв, — відказав Еспен. — Та як відмовити такий прегарній королівні? Беріть її за двісті, але на додачу ще набийте мою люльку тютюном та розкуріть її гарненько.

Затупала королівна ніжками, закричала:

— Ти що, з глузду з'їхав? Ось поскаржусь батечкові, він сьогодні ж накаже зняти тобі голову! Ти що, забув, хто ти такий, а хто я?

— Чому забув? Я — пастух, ви — королівна. — Еспен навіть позіхнув, хоч це було неввічливо. — Але такої дудочки у вас немає.

"І справді немає", — згадала королівна. Пом'ялася, пом'ялася та й каже:

— Давай уже сюди свою люльку!

Ох і начхалась та накашлялася королівна, поки розкурила Еспенову люльку! Слізьми вмивалася, не менше як двадцять сім разів чхнула. І то ще добре: адже всім відомо, що королівни люльок не курять, а вона ж була най— справжнісінька королівна!

Коли з люльки нарешті-таки повився сизий димок, віддала королівна Еспенові двісті талярів, схопила дудочку та й подалась чимдуж додому.

У королівни аж рука затерпла, так міцно вона стискала в кулаці ту дудочку. І що ж? Однаково дудочка зникла, мов крізь пальці прослизнула.

Тоді вже до Еспена вирішила піти сама королева.

А, щоб ви знали, була королева скупенька — гроші за полову не мала. Тепер же вона відразу, не торгуючись, пообіцяла Еспенові за дудочку триста талярів. Та пастух іще не вдовольнився. Йому, бачте, забажалося, щоб королева почистила його старий каптанець.

— Щоб я тобі слугувала? А не діждеш! — розгнівалась королева.

Але ж дудочка! Як же її здобути? Довелось-таки погодитися. Що ж мала робити?

Каптанець Еспенів королева почистила так погано, що й куди там; та що вдіеш: сказано, королева!

Здобувши жадану дудочку, загорнула вона її в шовкову хустинку ще й міцненько зав'язала. А тоді сховала в рукав своєї пишної королівської сукні.

Тільки все те було марно: в палаці королева побачила саму зав'язану й перев'язану хустинку, звісно, без дудочки.

Ох і розгнівався ж тоді король!

— Це вже казна-що! Ганьба! В моєму королівстві самі недбальці та недотепи! Бачу, доведеться самому до діла братися, бо з вас ніхто не здобуде тієї дурної дудки!

Другого дня вранці король подався до лісу.

Ласкаво кивнувши Еспенові, він, не маніжачись, сів поруч із пастухом на траві. Дав йому закурити зі своєї королівської люльки з запашним королівським тютюнцем. Розмова їхня була така щира та проста, ніби й не був один із них король, а другий пастух.

Отак любенько собі побалакали, а тоді король і питає:

— Еспене, друже, щось я чував, ніби ти маєш якусь там дудочку?

І король, ніби знічев'я, густо задимів своєю люлькою.

— Та є в мене дудочка, — й собі недбало сказав Еспен. — Не золота вона, простенька, а в жодного короля такої немає.

І він показав королю свою дудочку. Вона й справді була зовсім непоказна.

Довго роздивлявся король дудочку: чи то ж справді вона чарівна? Дмухнув в один кінець — глянув: усі зайці вже тут, як стій! Дмухнув з другого боку — всі вухані сипонули врозтіч.

— Добра дудка, нічого не скажені, — похвалив король. — Таку дудку дешево не віддають. Я дам тобі за неї тисячу талярів, — я ж бо король і плачу по-королівському!

— Тисяча талярів — то таки гроші. Але для моєї дудочки це невелика ціна. Хіба що ми зробимо отак: бачите, ген на лузі пасеться біла коняка?

— Ще б не бачити! То ж моя власна коняка. Можу віддати її тобі на додачу до грошей.

— Не мав я досі коняки, то й ця нехай лишається вам. А ми вдаримо по руках, коли, окрім тисячі талярів для мене, ви ще поцілуєте свою конячину.

Король украй розгубився.

— Ти вже краще вигайдає щось інше, хлопче.

— Нічого я іншого не хочу. А ви дивіться самі, — ліниво потягнувся Еспен, ладний лягти на траву й заснути.

— То хоч дозволь поцілувати її через шовкову хустинку.

Еспен замислився.

— А вона королівська, та хустинка?

— А то ж яка? Адже вона моя, а я — король, тим-то й хустинка моя королівська.

— Е, де наше не пропадало! Цілуйте вже через хустинку, — погодився Еспен.

А тепер уявіть собі, як король тричі поцілував коняку, — хоча й через хустинку, проте в самісінький ніс!

Сплюнув король, відлічив тисячу талярів Еспенові, сховав дудочку в гаманець, запхав гаманця у кишеню ще й кишеню на гудзика застебнув. На королівського гудзика, бо ж у королів і гудзики мають бути королівські!

Коли ж повернувся додому, гукнув король свою королеву, доньку-королівну і фрейліну. Розстебнув кишеню, витяг гаманець, розкрив... Що за диво? Немає дудочки й сліду!

Еге, що занадто, то занадто!

Розлютований король вирішив не прощати Еспенові такої наруги, а відразу ж скарати його на смерть.

І королева погодилася з своїм чоловіком, а це, самі розумієте, не так уже й часто буває.

Отож увечері, коли Еспен привів до палацу табун вуханів, король оголосив про свій вирок: сьогодні пастуха скарають на смерть.

— Де ж ваша правда? — здивувався Еспен. — Я випасав ваших зайців, жодного не згубив, то чим же заслужив я таку тяжку кару? Ви ж обіцяли віддати за мене свою дочку!

— Ось не мели дурниць, — насупився король. — Як сказав я, що тебе скарають на смерть, то так воно й буде. Моє слово тверде!

Та глянув на хлопця і трохи зласкавився.

— Слухай, парубче, зумій наплести повну діжку брехні, так щоб через верх полізла, — тоді я тебе помилую.

— Котіть сюди вашу діжку, — зрадів Еспен. — Нема нічого простішого, як брехати.

Став Еспен над діжкою та й ну розповідати все, що з ним сталося. І як пішов найматися, і як спіткав бабу, що в пні носом застрягла та в нагороду за звільнення подарувала йому чарівну дудочку...

Усі реготали, слухаючи такі небилиці.

— Та слухайте ж далі, — вів своєї Еспен. — Прийшла до мене перша королівська фрейліна й почала виканючувати дудочку. Їй так кортіло її мати, що вона залюбки послугувала мені: стягла з мене чоботи. Спершу з лівої ноги, а потім з правої.

— Брехня! — заверещала фрейліна.

— Брехня! — загукав увесь королівський двір.

— А-а, забув: вона стягла чобіт спершу з правої ноги, а потім з лівої.

— Брехня! Він усе-все вигадує! — аж захлиналась фрейліна.

— А що я маю робити, мені ж треба оцю діжку брехнею напхати, — каже Еспен. — Ото й доводиться плести казна-що... А далі ще й не таке диво сталося! На другий день прибігла до мене королівна. Теж хотіла мати мою дудочку. Тому й набила мою люльку тютюном і запалила її...

— Огидна брехня! Як ти посмів? — скрикнула королівна й мало не зомліла.

— А звісно, брехня, — погодився Еспен. — Діжку правдою не напхаєш. Слухайте ж далі. Повірте, сама королева до мене прийшла!

Королева перелякано озирнулася й сказала:

— Мені здається, що діжка вже повна.

— Повна, та не з верхом, — відрізав король. — Треба ще добрехати.

— Добрехати, то й добрехати, — посміхнувся Еспен. — То прийшла, кажу, до мене королева. Довго вона торгувалася, ніби перекупка на ярмарку, та все ж довелося її величності викласти триста талярів, ще й почистити мій старий каптанець.

Увесь королівський двір так і зацікавився, а наш Еспен, і оком не змигнувши, весело гукнув:

— Ану-бо погляньте, чи повна вже діжка?

— Повна-повнісінька, — вихопився король, але королева рішуче сказала:

— Хоч і повна, та ще не з верхом!

Еспен хитро поглянув на королівську сімейку.

— Що б вам таке ще вигадати? Ага, ось що! Останній прийшов до мене король. А на лузі саме паслася його біла коняка...

Тут король аж на ноги схопився.

— Досить, досить! Хіба не бачиш, що твоя брехня вже через верх діжки перелізла?

Еге, не допомогли королю його хитрощі! Довелося віддавати королівну за пастуха-приблуду, та ще й у придане відділити півкоролівства. Нехай уже зятьок там живе, як собі схоче, тільки щоб на королівській половині й ноги його не було!